

MİSKİNLİ VELİ'NİN ATIŞMALARI VE MUAMMALARİ

Miskinli Veli's Poem Copetitions and Enigmas

Nigar HÜSEYNOVA *

Özet: Mektelede XX yüzyılda yaşamış ünlü Azerbaycan aşiki Miskinli Veli'nin atışma ve muammaları araştırılmıştır. Aşık atışmalarının kökleri tekkelerde ve sufi ocaklarında yapılan ayin ve merasimlerle ilgilidir. Türkiye Türkçesinde buna "atışma" denilir. Folklor araştırmalarında bu olaya klasik tarif verilmiştir: Aşıklar arasında yarış, müsabaka şeklinde yapılan şiirleşmeye atışma denilir. Atışmanın özel biçimi ve kaftıyesi yoktur. İsminden de görüldüğü gibi atışmada iki aşık bir konuda karşılıklı şiir söyler. Atışmada amaç sanatkarlığı, ilmını ve yeteneğini isbat etmektir. Kendi yeteneğini ispatlamak için aşıklar söz meydanına girmiş karşılıklı şiir söylemişler.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, Aşık, Miskinli Veli, Şiir, Atışma, Muamma.

Abstract: Miskinli Veli's (1894-1995) poem competitions and enigmas are investigated in the article. In the article also is shown that Miskinli Veli was a master of poem competition and enigma.

Key words: Azerbaijan, Ashug, Miskinli Veli, Poem, Competition, Enigma

Aşığı ustad sanatkar gibi diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerden biri de onun atışma ve muammalarıdır. Çünkü değişme artık aşığın söz meydanına girmeye hazır olduğunu kendine, sözüne, sazına ve sanatına inamlı olduğunu göstermektedir. Şöyle ki, söz yarışına girmek aşıktan hazırlık ve hazırcevaplılıkla beraber yetenek de gerektirir. Değişme meydanına giren aşık hem dünya ilimlerini hemde dini, tasavvufi ve irfani bilgileri derinden öğrenmelidir. "Bedaheten" aşık tarzında şiir söylemek yeteneği yani şairliyide burada çok önemlidir. Aşık Miskinli Veli bu özelliklere sahip bir sanatkar olduğu için atışma meydanına girmiş ve kendi söz, bilgi ve yeteneğini göstermiştir. Elimizde aşığın Aşık Şemşir'le, Şair Cevat'la ve Yetkin Geşem'le atışmaları vardır. Yukarıda ismi geçen aşıkların hepsiyle iki atışma olmakla tam altı atışma örneği "İki Ustad" kitabında yayımlanmıştır. Bu atışmaların aşığın sanatkarlığını değerlendirmek bakımından çok önemlidir ve

---

* Azerbaycan Avrasiya Üniversitesi

tahlilden önce şunuda belirtelim ki atışma şiir şeklinin tarihi eski dönemlere kadar gider. Yani aşık sanatı olmadan önce de atışma biçiminde olan şiirler de vardır. Bunun ilk örneğini biz Mahmut Kaşkarlı'nın "Divan- i Lügat – üt Türk" eserinde görüyoruz. Bu abide de "kışla ilk baharın değişmesi" ne adanmış dört mısralı şiirler verilmiştir. Üsluptan ve deyim tarzından daha çok halk şiirini hatırladan bu örneklerde her iki taraf (ilk bahar ve kış) kendini över ve karşı tarafı kötüler. Bundan sonra ister Eski Türk Edebiyatında ve ya Orta Asırlar Azerbaycan edebiyatında atışmalarla karşılaşırız. Muhammed Fuzuli'nin "Söhbətül – Esmar" (Meyvelerin Sohbeti) eserinde de meyveler arasında atışmalar olmuştur.

Aşık atışmalarının kökleri tekkelerde ve sufi ocaklarında yapılan ayin ve merasimlerle ilgilidir. Türkiye türkçesinde buna "atışma" denilir. Folklor araştırmalarında (1; 2; 3; 4; 5; 7; 8; 9; 104 11; 12; 13; 14; 15; 1; 17 veb.) bu olaya klasik tarif verilmiştir: "Aşıklar arasında yarış, müsabaka şeklinde yapılan şiirleşmeye atışma denilir. Atışmanın özel biçimi ve kafiyesi yoktur. İsminden de görüldüğü gibi atışmada iki aşık bir konuda karşılıklı şiir söyler. Atışmada amaç sanatkarlığı, ilmini ve yeteneğini isbat etmektir. Kendi yeteneğini ispatlamak için aşıklar söz meydanına girmiş karşılıklı şiir söylemişler.

Azerbaycan Aşık edebiyatında yaygın olan atışmanın bir kaç merhalesi var. Birinci merhale "davet", ikinci merhale "herbe – zorba", üçüncü merhale aşıkların yeteneğini gösterdiği "ayak vermek", dördüncü merhale ise "muamma" dır (1, 42).

Prof. Umay Gümay'a göre Doğu Anadolu'da yaşayan aşık karşılaşmaları aşağıdaki merhalelerde olur: Hoşlama, hatırlama, tekellüm. Tekellüm sekiz gruba ayrılır: ayak açma, öğütme, bağlama, muamma, sicilleme, yalanlama, taşlama ve ya takılma, tütekme, uğurlama veb. (2, 46 – 60).

Hoşlama bir çeşit aşıkların birbirleriyle ve dinleyicileriyle selamlaşmasıdır. Onlar "Hoş Geldiniz", "Merhaba", "Sefa Geldiniz" gibi rediflerle birbirlerine karşılıklı şiirler söylerler.

Hatırlamada aşıklar kendilerinden önce yaşayan ustad aşıkların atışmalarını hatırlatır.

Tekellüm ise aşıkların en çok yeteneğini gösterir. Bir çeşit aşıkların bağlamasıdır, birinin diğerinin üzerindeki zaferidir.

Türk Aşık Edebiyatında değişmenin bir başka çeşidinde atışmadır. Atışma aşıklar arasında yapılan şiir söyleme yarışlarında birinin okuduğu dörtlüğe ve ya beyte başka bir aşığın aynı vezinle cevap vermesidir. Aşıklık ananesinde en çok yeteneğini gösteren büyük ustalık talep eden bölüm olmakla aşığın saz ve söz meydanına yiğitlikle atlamasıdır (1, 44).

“Atışma aşıkların sanatını, yeteneğini, dünyagörüşünü, ilmini ortaya koyan en önemli araçlardan biridir (3, 249). Daha atışma örneklerine ilk defa “Kitab-i Dede Korkut” destanında karşılaşıyoruz. Sonraki dönemlerde onun daha orjinal örneklerine, türün gelişmesini görüyoruz. Miskin Abdal`dan günümüze kadar ustaların çok değişmeleri karşılaşılmaları olmuştur (4; 6; 7; 9; 10; 11; 13; 16 ve b.).

Aşık sanatkarlığında Hasta Kasım`la Lezgi Ahmed`in atışması, Aşık Yiğval`la Aşık Alı`nın atışması, Aşık Alesker`le Şair Veli`nin, Aşık Alesker`le Hüseyin Bozarqalı`nın veb. sanatkarların meşhur karşılaşımları vardır. Aşık Valeh`le Zernigar hanımın atışmaları da aynı ananenin klasik örnekleridir. Bu tür XVIII yüzyıl Yazılı Edebiyatta Vagif`le Vidadi`nin şiirleşmesinde kendini göstermiş ve şöyle söyleye biliriz ki Yazılı Edebiyata gelişi burdan başlamıştır. Halk şairlerinin XIX yüzyılın başlarında ve daha sonraki dönemlerde bu türe olan ilgisi azalmıştır. Şunu da belirtelim ki “karşı karşıya şiirleşmeye benzer şiir türleri olmuştur. Sanki usta sanatkarlar onları rahatsız eden fikirleri ifade edebilmek için bu türe baş vurmuş, karşısındaki şahsın düşünceleri ile kendi isteklerini birbirleriyle ilişkili bir biçimde yansıtmışlar” (5, 204).

Aşığın eserleri üzerinde yapılan araştırmalardan belli oluyor ki “XX yüzyıl aşık sanatının usta sanatkarlarından olan Miskin Veli`nin zengin kültürel mirası bir bir çok özellikleriyle karakterize olunur.

Birincisi: Klasik ananeni kendinde yaşatmak özelliği dikkati çeker. Çünkü bu usta zengin hafızaya derin düşünceye sahip bir sanatkardır. O, eski saz havalalarını, destanları genellikle kendine kadarki aşık sanatını iyi bilen usta gibi halk içinde büyük ün kazanmıştır.

İkincisi: Yeteri kadar sanata sahip olmasıdır. Böyle yaratıcı yeteneğe sahip olması ona büyük ün kazandırmıştır. Batı bölgesi aşık meclislerinde halk arasında Miskin Veli`nin şiirleri bugünde okunmaktadır. Bu şiirler halk arasında hatta büyükten küçüye kadar bir çokların dilinde dolaşmaktadır.

Üçüncüsü: Ustadın terbiyesidir. “Ezel baştan pür kamalı” olan Miskin Veli sesi, davranış tarzıyla herkese örnek olmuştur. Bu günde bölgelerde onun usta gibi büyüklüğünden bahsedilir. Usta iyi özellikleriyle ve kültürel misrasıyla hala da halk arasında yaşamaktadır (4).

Yukarıda belirttiğimiz gibi Miskin Veli`nin Aşık Şemşir`le, Şair Cevat`la, Yetkin Geşem`le atışmaları olmuştur. Bu atışmalar XX yüzyıl aşık sanatının ve onun gelişmesi için yeteri kadar malzemedir. Genellikle son dönemlerde hem bediilik hem de mazmun bakımından çeşitli atışma örnekleri vardır. Dede Alesker`in, Bozarganlı Hüseyin`nin, Şair Veli`nin, Aşık Esed`in, Molla Cüme`nin,

Hayyat Mirze`in çeşitli mazmunlu atışmaları olmuştur. Bunların hepsi muamma değildir. Burada dönemin farklı farklı sorunları ve çeşitli olayları konu eden atışmalar da vardır. Ve Miskin Veli`nin şiirlerinin belli bir kısmı bu tür atışmalardır. Örneğin bu ustadın Dede Şemşir`le atışması her iki sanatkar arasındaki samimiyeti gösterir. Aşık Şemşir`le Miskin Veli`nin iki atışması vardır. Burada “Şemşir kardeşim” diye samiyetle söyler.

Miski Veli:

Dilinin ezberi, Şemşir kardeşim,
Güzar etsen bize sarı yahşıdı.
Elim hasret çeker seni görmeye
Meclisin iftiharı yahşıdı.

Aşık Şemşir:

Ezizi kuyenden, şirin suhendan,
Bu mektubun rehğüzarı yahşıdı.
Kalbimin habibi, dostu mihriban,
El görüşü dost vügarı yahşıdı.

Bu misralar Dede Şemşir`le Miskin Veli arasındaki yakınlığı gösterir. Aynı zamanda halkın rağbetini, aşığa olan sevginin sozsuzluğunu araştırır. Miskin Veli meclisin gururu diye Aşık Şemşir`e hitapeder. Dede Şemşir ise Miskin Veli`nin habibi arkadaş diye hatırlatır. Aşık sanatında böyle örnekler çoktur. O, çevreye, döneme fikrini bildirir. Aynı zamanda bu karşılaşmalar Miskin Veli`ye olan sevginin ifadesidir. Miskin Veli`nin eserleri orjinaldir. Örneğin Şair Cevat`la atışması.

Şair Veli:

Bir bahçeden bir gül üzme,
Bir ihtiyar olmasa.
Endamından etir veren,
Taze nübar olmasa.
İnanmasa, sınanmasa,
Bir güzele can deme.
Bir muhabbet bir marifet,
Bir itibar olmasa.

Şair Cevat:

Sen bir dağa seyre çıkma,
Fesli – bahar olmasa.
Her insana tez can deme,
Düz itibar olmasa.
Mühennese bel bağlama,
İlgarından tez döner.
Naşı serraf kıymet bilmez,
Ehli – hirdar olmasa.

Miskin Veli de bu türden yararlanarak bir ustad gibi çok güzel örneklerini vermiştir.

Miskin Veli'nin atışmaları ile ilgili bir hususu da belirtelim o dönemin ustadlarının büyük ustadı olmuştur. Ağdabanlı Kurban, Aşık Elesger, Növres İman, Aşık Necef, Aşık Mirze, Aşık Eset, Dede Şemşir gibi sanatkarların sesini duymuş. Onların bir çoklarıyla beraber meclislerde bulunmuş sanat ilişkileri kurmuştur. Ustalar gibi kendini yetiştirmiştir. “Aşık şiirinin koşma, geraylı, tecnis, muhammas, divani, muamma veb. gibi çeşitli türlede şiirler yazmıştır” (6, 3).

Miskin Veli'nin sanatında muammalar özel bir yere sahiptir. Onun şiirleri aşık sanatında önemli yere sahiptir. Bu örnekler sadece atışmalarla değil aynı zamanda serbest şekilde söylenir ve bir sanat olayı gibi hafızalarda kalır.

Miskin Veli'nin Aşık Şemşir'le, Şair Cevat'la, Yetkin Geşem'le bediilik bakımından dikkat çeken atışmaları de vardır. Şunu da belirtelim ki bu atışmaların bir kısmı muammalardır. Bu tür şiirler yazmak çok zordur. Çünkü sanatkar kendi yeteneğini karşılaşmalarla muammalarla gösterir.

“Folklor ve Tasavvuf Edebiyatı Sözlüğünde” muammanın açıklaması şöyle verilmiştir: “gıfilbent kelimesi “gıfil” ve “bent” kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. Azerbaycan Aşık sanatında şiir türlerindedir. Muammalı söylenen böyle şiirlere aşıklar muamma derler. Koşma, mani ve benzeri şiir çeşitlerinde yazıla bilir. Aşık atışmalarında iki aşıktan biri muamma yazar ve gönderir. İkinci aşık ise bu muammanı çözer. Çözen aşık galip sayılır (1, 182).

Miskin Veli'nin şiirlerinin çeşitliliyi onun nasıl bir ustad olduğunu ortaya koyar. Onun ustalığını ortaya koyan şiirleri muammlar, değişmeler ve “bedaheten” öğlediği şiirleridir. Aşık şiirin araştırmalarında ve folklor lugatlerinde muammaların genel anlamıyla ilgili bilgiler verilmiştir. Bazen araştırmalarda muammalara “bağlama” denildiğini de görüyoruz. Aslında Arapça ve Farça kelimelerden oluşan “gıfilbent” in manası da bağlamak, kilitlemek, kilitle bağlama

ve bağlama bent demektir. Muamma kelimesinin açıklaması aynıdır. Ama muamma söylemek çok zordur. Ama Miskin Veli'nin şiirlerini okuduğumuzda onun bu türü ne kadar iyi benimsediğini görüyoruz. Örneğin ustadın “Görmüşem” isimli muamması var. Bu tür onun yeteneğini ortaya koyar.

Bir otağa girdim, dört aynası var,
Dört de sifetin yeğin görmüşem.
Her birinin dört gülünü sanadım,
Üç yerdenbağlanmış tağın görmüşem.

Orada görmüşem bir növres cavan,
Zengin bağlar salır o gülü rövşen.
Çekir hasretini bu cümle cahan,
Öz gözünnen güzel çağın görmüşem.

Muammalar şairin, aşğın genellikle sanatkar olanın yeteneğini, kabiliyetini ortaya koyar. “Dolanır”, “Nedi”, “Ay neden oldu”, “Seslenir”, “Bağlıdı”, “Dördü ne”, “Kim olubdu” veb. gibi muammaların konunun çeşitliği ve düşünce tarzının ilginçliğiyle Miskin Veli'nin sanatını ortaya koyar. Bu ustadın insan üzerinde kurulan “Beş” redifli muamması var. Dünyada “yer yüzünün eşrefi insan olduğu” nu şiirlerine konueder:

Bir bağda bağban oldum,
O bağın budağı beş.
Dünyanın şöhretidir,
Yaransa çırağı beş.
Dolandım etrafını,
Hayran oldum muhtasar.
Her nişan meyve getirer,
Kökü birdi tağı beş.

Göründüğü gibi bu şiirde muammalar çoktur. Onu açmak için ise hem dini hem de dünya ilimlerini derinden benimsemelidir. Ustadan kamil ders almayan ise bu bağlamaları çözmekte zorlanır. Yazılı edebiyatta klasik sanatkarların hayatında muammalar yeteri sayıdadır. Ama aşık sanatı ile klasik edebiyattaki muammalar arasında çok fark var. Bu mazmun farkıdır. Yazılı edebiyatta belirli sanat olayı gibi çeşitli makamlarda gösterilir. Örneğin klasik edebiyatta en çok yazan hayatı muammalarla dolu olan Hakanı Şirvani'dir. Ama onlar hala çözülmemiştir. Ama Klasik edebiyattan farklı olarak aşık sanatında muammalar ustad sanatkarın

devamçıları tarafından çözülür yada bir muamma olarak daha sonraki dönemlerde kullanılır. Örneğin Hasta Kasım'ın söylediği muammalar uzun zaman hiç kimse çözememiş ve nihayet onları Aşık Alesker çözmüştür. Dede Alesker'in, Növres İman'ın bir çok ustaların muammaları hala çözülmemiştir (4).

Miskin Veli'nin muammaları klasik ananeye uygundur. Bu genellikle ustadın hayatı için karakteristik özelliğidir. Hem ilginç hemde düşündürücüdür ki aşık burda “bir bağa bağban oldum, o bağın budağı beş” diyor. Düşünüp tanınıyoruz ki ustad burada ne anlatmak istemiştir. Bunu çözmek için ise arif olmak ustad mektebini okumak gerekir. Başka bir örnek “dünyanın şöhretidir yanarsa çırağı beş”. Bu gibi örnekler Miskin Veli'nin şiirlerinde çoktur. Hem bediilik hemde mısra yüklü olması bakımından “Dördü ne” şiiri özellikle ilginçtir. Burada muammalı olan sekiz şeyin dördünü aşık kendisi söyler ve diğer dördü nedir diye sorar:

O nedir ki, sinesinden dağıldı?
Nedir böyle karaldı, ağlıdı.
Sekiz şey cismi cana bağlıdı,
Hava, heyat, yemek, içmek, dördü ne?

O nedir bilinmir evveli sonu?
Nefes var, canı yoh, neçedir donu?
Veli sekiz şey var dolandır onu,
Gece, gündüz, sudu, yeldi, dördü ne?

Görüdüğünüz gibi bu bentlerin her ikisinde de soru sorulmuştur. Onu ise her okuyan çöze ve şerh edemez. “Kamil olub namahremden şerm eylesen” bu söylenenlerin derinine varabilirsin. Aşık atışmalarını araştırmacılar farklı farklı merhalelerde karakterize etmişler. Muammalarda bu sıraya dahildir. Ve bu arşılaşmanın sonuç bölümüdür. “Değişmenin esas merhalesinde muammalar bağlamaya müracat eden eden sanatkarların kullandıkları örneklerin hepsi aynı düzeyde aynı mazmunda olmamıştır. Bazı sanatkarlar dini uydurmaları, dinle bağlı olan, dindarlar tarafından konuşulan efsaneler “muamma – bağlama” adlandırarak karşılaştıkları aşıklara söylemişler (6, 212). Bu bütün muammaları kapsamaz. Miskin Veli'nin hayatında da böyle muammalar var. Örneğin “ay neden oldu” şiirinde bu daha açık görülür:

Esası, manası, tabii, temeli,
Dünyanın cümlesi ay neden oldu?
Gevheri, cövheri, esli, ameli,
Sırları hazinesi ay neden oldu?

Esiri olmuşum bir muhabbetin,
Çetine ehsendi ehsene çetin.
Kainatın, güzelliğin, ziynetin,
Emele gelemsi ay neden oldu?

Altı bentten oluşan bu muamma sadece dini efsane ve rivayetlerle sınırlandırmayız. Ama aşıklardan böyle muammaları çözmek talep olunur. Soruya cevap bulmayan ve onu takdim edemeyen aşık mağlup sayılır. Şöyleki “değişmede iştirak edenlerden her kim karşısındaki aşığı sözle “bağlasa” o galip olmuş ve halk içerisinde ün kazanmış olur (8, 49).

Miskin Veli`nin hayatında atışmaların tahlilinden geldiğimiz kanaate göre aşığın yarattığı atışma örnekleri biçimce çeşitli mazmunca derin manalıdır. Aşık şiirin çeşitli şekillerinde atışma örneği oluşturan sanatkar bir taraftan klasik ananeni devam ettirmiş diğer taraftan da bu ananeni yeni ve poetik bakımdan kamil örneklerle daha zenginleştirilmiştir.

EDEBİYAT

1. Hacıyev M. Rıhtım M., Folklor ve Tasavvuf Edebiyatı Sözlüğü, Bakü, Nurlan, 2009.
2. Umay G. Türkiyede Aşık Tarzı Şiir geleneği ve Rüya Motifi, Ankara, 1993
3. Efendiyev P. Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı, Bakü, Maarif, 1992.
4. Kasımlı N. Miskin Veli`nin Değişmeleri ve yahut da Yaddaşlarda Yaşayan Ustad.
5. Veliyev v. Azerbaycan Folkloru, Bakü, Maarif, 1985.
6. İki Usad., Hazırlayanlar Y. Babayev ve İ. Sadık, Bakü, Azereşr, 1996.
7. Elizade H. Azerbaycan Aşıkları, Bakü, Azereşr, 1929.
8. Edebiyatşünaslık Terminleri Lugati, Bakü, Maarif, 1978.
9. Tehmasib M. H. Azerbaycan Halk destanları (orta asırlar), Bakü, elm. 1972.
10. Elizade H. Azerbaycan aşıkları, Bakü, Azereşr, 1930.

- 11.** Hekimov M. Azərbaycan Aşık Şiir Şekilleri ve Kaynakları, Bakü, Maarif, 1999.
- 12.** Hacıyev A. Edebiyatçünaslığın Esasları, Bakü, Zaman, 1999.
- 13.** Növres İman, Seçilmiş eserleri, Bakü, Seda, 2004.
- 14.** İsmayılov H. Aşık Yaradıcılığı: Menşeyi ve İnkişah Merhaleleri, Bakü, Elm, 2002.
- 15.** Miskin Abdal, Toplayan ve tertib eden H. İsmayılov, Bakü, Seda, 2001.
- 16.** Göyçe Destanları ve Aşık rivayetleri. Toplayan ve tertib edeni H. İsmayılov, Bakü, Seda, 2001.
- 17.** Vekilov G. XIX Asr Aşık Lirikası, Bakü, Maarif, 1993.